

Andrej Studen

RAZSTAVE 19. STOLETJA KOT MEDIJ INDUSTRIJSKE IN POTROŠNIŠKE DRUŽBE*

Proces industrializacije in modernizacije so spremljale razstave. Poduk in omika posameznika sta predstavljala cilj liberalnogospodarskega spodbujanja in pospeševanja obrti na osnovi vzpostavljanja ideje konkurenčnosti. Pojem razstava zaobjema vse prireditve, ki javno razkazujejo predmete, da bi predstavile njihovo gospodarsko in idejno vrednost. Na razstavah se prekrivajo ekonomske in simbolne, prostorske in funkcionalne ravni predmetov, ki so prisotni v neki kulturi. Pri razstavljanju je poudarek na organizaciji prezentacije, na prikazu, na specifični trodimenzionalnih predmetov.¹¹⁰

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0280 Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

110 Prim. König, *Konsumkultur*, str. 161.

Šesta izdaja Meyersovega leksikona s konca 19. stoletja definira razstave kot »prikaze obrtnega in umetniškega delovanja neke države (nacionalne razstave) ali več držav (internacionalne, svetovne razstave) s predstavitvijo proizvedenih izdelkov. Deloma gre za splošne razstave za vse mogoče izdelke, deloma za posebne razstave (industrijske, umetniške razstave, razstave strojev)«. ¹¹¹

Leksikon navaja, da so prvo obrtno razstavo leta 1756 priredili v Londonu, ¹¹² na celini je bila prva v Pragi leta 1791, ¹¹³ tej pa je sledila tista v Parizu leta 1798. ¹¹⁴

Arhitekt in zgodovinar anonimne zgodovine Siegfried Giedion je omenjeno pariško razstavo na *Champ de Mars* označil za začetnico popularizacije tega medija, in sicer zato, »ker ni prikazovala zgolj luksuznih predmetov, temveč tudi običajne predmete za vsakdanjo rabo«. ¹¹⁵ Na razstavi, na kateri »prebivalci seveda niso videli kaj več kot teatralično poveličevanje dela, fabrikanti pa so jo imeli za novo obliko letnega sejma«, ¹¹⁶ so obiskovalci namesto svile lahko videli volnene izdelke, namesto čipk in atlasa pa »blago, ki je koristno za domače potrebe tretjega stanu«. ¹¹⁷ Giedion je menil, da so se razstave porajale skorajda istočasno z moderno industrijo in da so imele namen, »da v času skokovitega prehoda iz rokodelske v strojno proizvodnjo nemudoma postavijo na ogled vsa odkritja na enem mestu«. ¹¹⁸ Giedion je razlikoval dve fazi razvoja razstav: prva je v prvi polovici 19. stoletja pripravljala in slavila odpravo cehovskih omejitev in prisil, druga polovica 19. stoletja pa je internacionalizirala razstavljanje na osnovi proste trgovine. »Drugo obdobje velikih razstav je bilo torej rezultat liberalnega pojmovanja gospodarstva: prosta trgovina, prost promet in izboljšanje proizvodnje in kvalitete proizvodov s svobodno konkurenco.« ¹¹⁹

111 Meyers kleines Konversations-Lexikon, geslo Ausstellungen, str. 172.

112 Razstavo je priredila Society of Arts, ki je razpisala nagrade za manufakture, ki so izdelovale tapete, preproge in porcelan, in javno razstavila predložene novosti. Gl. Paquet, *Das Ausstellungsproblem*, str. 127; Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 227.

113 Razstava čeških manufakturnih izdelkov je bila prirejena za Leopolda II. (ob njegovem kronanju) in naj bi poživila češke obrtnike v njihovem konkurenčnem boju z industrijsko Saško in prusko Šlezijo. Gl. Paquet, *Das Ausstellungsproblem*, str. 127.

114 Meyers kleines Konversations-Lexikon, geslo Ausstellungen, str. 172.

115 Giedion, *Space, Time and Architecture*, str. 179. V Franciji je namreč revolucija pometla z vsakoletnimi razstavami luksuza, ki jih je v Louvru prirejala Akademija lepih umetnosti. Gl. Paquet, *Das Ausstellungsproblem*, str. 127–128.

116 Prav tam, str. 128.

117 König, *Konsumkultur*, 2009, str. 162.

118 Giedion, *Space, Time and Architecture*, str. 178.

119 Prav tam, str. 179–180.

OBRTNO-INDUSTRIJSKA DRUŠTVA KOT PROMOTORJI RAZSTAV

Napredna Velika Britanija kot pionirka industrijske revolucije je že sredi 18. stoletja odkrila pomen medija razstavljanja reči, torej skoraj stoletje pred slovito prvo svetovno razstavo industrijskih izdelkov v Londonu (1851). Pomen razstavljanja in s tem primerjanja faktorja gospodarske zmogljivosti in rasti je izpostavljala že veliki nacionalni ekonomist in predstavnik gospodarskega liberalizma Adam Smith. V 19. stoletju pa je z razmahom gospodarskega razvoja prirejanje razstav tudi na evropski celini vse bolj pridobivalo na pomenu. Razstavljavcem je vse do srede 19. stoletja kot vzor služil francoski način razstavljanja.¹²⁰ Razstave so postale medij porajajoče se potrošniške družbe tudi v deželah habsburške monarhije, kjer so veljale za »odlično sredstvo poduka o industrijskih razmerah, o razvoju in zmogljivosti industrije v celoti in tudi posameznih vidnejših podjetij«¹²¹ in kjer je bilo »z organizacijo obrtnih razstav povezano predvsem ustanavljanje obrtnih društev«.¹²²

V Pragi je bilo takšno *Društvo za vzpodbujanje podjetnosti na Češkem* (1829/1833).¹²³ Pomemben mejnik pri organiziranju obrtnih razstav v Notranji Avstriji predstavlja nato ustanovitev *Društva za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti* leta 1837 v Gradcu. Glavna naloga društva, ki je bilo ustanovljeno na pobudo priljubljenega nadvojvode Janeza, je bila »spodbujanje podjetniške vneme in populariziranje dosežkov moderne industrije«.¹²⁴ Društvo je imelo podružnice sprva le v Celovcu in Ljubljani, potem pa je svojo dejavnost razširilo še na Zgornjo in Spodnjo Avstrijo ter Salzburško. Za najučinkovitejše sredstvo oglaševanja notranjeavstrijskih industrijskih in obrtnih izdelkov doma in v tujini je društvo štel razstave. V predmarčni dobi mu je uspelo organizirati štiri velike obrtne razstave: v Celovcu leta 1838, Gradcu 1841, Ljubljani 1844 in Linzu 1847.¹²⁵ Leta 1839 je bilo na iniciativo meščanstva ustanovljeno še *Spodnjeavstrijsko obrtno društvo* pod protektoratom cesarjevega brata nadvojvode Franca Karla.¹²⁶

120 Paquet, *Das Ausstellungsproblem*, str. 131; Gieger, *Die Londoner Weltausstellung*, str. 63.

121 Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 176.

122 Brandt, *Das Wirtschaftsbürgertum Österreichs*, str. 80.

123 Vzodbuda za ustanovitev društva so bile obrtne razstave, ki so jih v Pragi prirejali od leta 1828. Statuti društva so bili potrjeni že 9.12.1828, društvo pa se je konstituiralo šele 1. 3. 1833. Besedo podjetnost (*Gewerbsgeist*), ki je bila izven Češke komajda poznana, je prvi uporabil grof Josef Dietrichstein, ki je bil soudeležen pri ustanovitvi društva in je po uradnem naročilu prevzel tudi njegovo vodstvo. – Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 216–217; Pokorný, *Praktische Erziehung*, str. 225.

124 Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih*, str. 111.

125 Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 218–220; Cvirn, *Notranjeavstrijsko društvo*, str. 221. Gl. tudi Brandt, *Das Wirtschaftsbürgertum Österreichs*, str. 80; Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih*, str. 111.

126 Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 221–223; Brandt, *Das Wirtschaftsbürgertum Österreichs*, str. 80.

Graško *Društvo za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti* je na petem občnem zboru 30. marca 1843 sklenilo, da bo tretjo obrtno razstavo organiziralo v Ljubljani. Vodstvo društva je na prirediteljev opozorilo vse tovarnarje, manufakturiste, rokodelce, skratka vse, ki so se ukvarjali s kakršnokoli proizvodnjo, in poudarilo:

»Podpisano vodstvo pa je menilo, da morajo industrialci in obrtniki usmeriti pozornost na zanje najpomembnejšo okoliščino, da jim javna obrtna razstava v Ljubljani zaradi bližine Trsta, ki je eno najpomembnejših trgovskih pristanišč v južni Evropi, utegne nuditi mnoge prednosti in izvrstne priložnosti. Pričakovati je namreč, da se bodo na njej, ker je Ljubljana le nekaj ur oddaljena od Trsta, prikazali tamkajšnji trgovci in trgovski posredniki in se bo z njimi lahko navezalo precej trgovskih stikov.«¹²⁷

Društvo je menilo,

»da razstave nimajo drugega namena, kot da pokažejo viden napredek, ki ga je dosegla dežela ali samo neko področje, oziroma samo ena sama tovarna pri proizvodnji svojega raznolikega blaga. Zato nikakor ni nujno, celo niti ni zaželeno, da se za tako razstavo izdelajo in razstavljajo posebni razstavniki ali vzorčni kosi, ker z njimi lahko zlahka pridobimo povsem napačno mnenje o stanju obrti neke dežele in o njenih običajnih zmogljivostih, ki večinoma skrbijo trgovce in potrošniško javnost. – Potemtakem se pošilja na razstavo najodličnejše reči, katere se po naročilu običajno izdeluje in se jih lahko kadarkoli ponovno izdela. A svoje mesto na razstavi najdejo tudi manj odlične reči, ker ravno te pripravijo javnost, da preko njih lahko prilagodi njena naročila in nakupe. Zato so za razstavljanje primerni vsi obrtni izdelki dežel v ingerenci društva, ki pridejo v poštev v vsakdanjem malem ali velikem, domačem ali inozemskem trgovskem prometu in ne spadajo med živila. Pri tem niso izključeni niti najpreprostejši obrtni izdelki, ker ima razstava, poleg nagrajevanja najodličnejših, namen, da seznanijo javnost s stanjem in napredkom vseh panog domače industrije.«¹²⁸

OBRтна RAZSTAVA V LJUBLJANI 1844

Septembra leta 1844 so »razstavo obrtniških reči« priredili tudi v Ljubljani. Razstava je potekala v Reduti in Virantovi hiši na trgu pri sv. Jakobu in na njej naj bi obiskovalci videli »več ko štiri tavežent raznih in umetno izdelanih reči«.

¹²⁷ *Allgemeines=Blatt für technische Literatur, Industrie, Handel, Künste und Gewerbe*, 17. 1. 1844.

¹²⁸ Prav tam.

Ogled je bil brezplačen. Janez Bleiweis ga je še posebej priporočal »rokodelcem iz dežele«, saj naj bi jim koristila zlasti seznanitev s tujimi izdelki.¹²⁹ *Kmetijske in rokodelske novice* so vzhiceno oznanile, da sta si industrijsko-obrtno razstavo, ki so jo sodobniki ocenjevali kot izjemno pomemben dogodek za gospodarski razvoj notranjeavstrijskih dežel, 5. septembra 1844 v spremstvu direktorja *Društva za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti* nadvojvode Janeza ogledala tudi premilostljivi cesar Ferdinand in presvetla cesarica Ana Marija. Zapisale so, da jima je bila razstava »prav všeč in po godu« in da sta zase kupila »več dopadljivih reči«.¹³⁰

Obisk cesarskega para je seveda mnogo prispeval k popularizaciji razstave. Zanimanje javnosti zanj je sploh preseglo pričakovanja, saj je bila zmeraj polna »ogledovavcev iz bližnjih in daljnih krajev. Nekteri dan so se ljudje tako drenjali, de ni bilo mogoče vse noter pustiti.«¹³¹ Vodstvo graškega *Društva za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti* kot prireditelj razstave je najprej predvidelo, da bo ta trajala od 4. do 18. septembra, torej 14 dni, toda zavoljo velikega zanimanja javnosti so jo morali podaljšati do 22. septembra.¹³² Obiskovalci so si razstavo lahko ogledali med 10. in 12. uro dopoldan ter med 2. in 4. uro popoldan, ob nedeljah pa med 10. in 12. uro dopoldan ter med 3. in 5. uro popoldan. Zainteresirani so si lahko za 6 krajcarjev kupili tudi natisnjen seznam razstavljenih predmetov. Otroci do 10. leta starosti so si razstavo lahko ogledali samo v spremstvu odraslih. Razstavni red je predpisoval, da se obisk razstave prične z ogledom I., II. in III. dvorane v Virantovi hiši, kjer so bili na ogled metalurški izdelki, grobi in fini izdelki iz železa in jekla, stroji in lončarski izdelki. Obiskovalci so morali v Virantovi hiši pokazati, ne pa tudi oddati vstopnice, ki so jih dobili pri zapisnikarju (Protokollsführer) v pritlični dvorani Virantove hiše. Po ogledu razstavljenih predmetov v Virantovi hiši so se lahko podali v Reduto, kjer so oddali vstopnice ter si ogledali dvorane IV, V, VI in VII. V četrti in peti dvorani v prvem nadstropju Redute so bili razstavljeni finejši izdelki iz železa in jekla, orožje in puške, kemijski in kmetijski proizvodi, steklovina, ure, izdelki iz zlata, srebra, kovin, roževine in kosti, dalje laneno, bombažno, volneno in svileni blago, krznjeni izdelki, papir, tiskarski in knjigoveški izdelki, pa slike, pletenine in rože. V dvoranah št. VI in VII v istem nadstropju so bili razstavljeni usnje in usnjeni izdelki, modeli strojev, glasbeni inštrumenti, litografije, pohištvo, mizarski izdelki ter izdelki pletarstva in košarstva.¹³³

129 *Kmetijske in rokodelske novice*, 4. 9. 1844.

130 Prav tam, 11. 9. 1844. Gl. tudi Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 248.

131 *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 9. 1844.

132 Prav tam, 2. 10. 1844.

133 *Verzeichniss, Ausstellungen*=Ordnung na prvih dveh straneh. Bleiweisove Novice so razstavne dvorane takole opisale v okorni slovenščini: »Vse blago je bilo v 7 shrambah za ogled razstavljeno, 3 so bile namreč v Virantovi hiši, kjer je bilo večidel železnine, ključarskih in lončarskih izdelkov in nekaj

Za shranjevanje dežnikov, palic in podobnega je bil pri vsakem vходу nameščen garderober. Dotikanje, dvigovanje ali premikanje razstavljenih predmetov v razstavnih dvoranah je bilo prepovedano in več ljubljanskih meščanov se je prostovoljno javilo za nadzornike. Če so si zainteresirani hoteli natančneje ogledati posamezne eksponate oziroma so o njih želeli podrobnejše informacije, so se morali obrniti na stalno prisotnega člana organizacijskega komiteja. Zaznambe o interesentih za nakup razstavljenih predmetov je zapisoval zapisnikar, kupljeni artikli pa so se s pologom prodajne cene lahko prevzemali šele po koncu razstave.¹³⁴

Bleiweisove *Novice* so o razstavi pompozno zapisale same laskave besede:

»Le en glas je, de toliko lepiga blaga in umetno izdelanih reči, še nikoli ni bilo v Ljubljani skupej zbranih. Ljudje pa ne ogledujejo samo na ogled postavljene reči, ampak si tudi imenitniši fabrike in umetne mojstre zaznamujejo, in silno veliko reči je že prodanih. Zdaj so se šele nekterim rokodelcem, ki niso nič za razstavo pripravili, oči odprle, ter se za ušesam praskajo, de so to lepo priložnost zamudili, svoje rokodelstvo razglasiti, ktera bo v Ljubljano šele čez 12 let zopet prišla; zakaj čez tri leta bo enaka razstava v Lincu, čez tri leta potem v Celovcu, zopet čez tri leta v Gradcu in potem čez tri leta šele v Ljubljani. «Kdo je pa popred to vedil, de bo taka!» smo jih slišali že več govoriti. Nečimerni! Saj smo vam dolgo in dosti od tega v Novicah trobili, toda zastonj...«¹³⁵

Urednik *Novic* je med 9. oktobrom in 25. decembrom objavljaj tudi obširen »Popis obertniške razstave v Ljubljani«, ki je predvsem poln hvale razstavljenih reči, mestoma pa naletimo tudi na kakšno grajo, ki pa je bila dobrohotno, bolj kot kažipot, namenjena le redkim posameznikom, češ, »da svoje rokodelstvo popravijo in poboljšajo«. ¹³⁶ Bleiweis je izpostavil spretnost »nemških, francozkih in anglijskih rokodelcev«, ki naj bi Slovencem služili za zgled. V isti sapi pa je povzdignil tudi »prebrisane glavice« in »spretnost slovenskih rokodelcev«, saj je bilo na razstavi videti tudi »veliko [njihovih] umetno izdelanih reči«. Slavil jih je z naslednjimi besedami: »Tudi mi Slovenci imamo že več takih izdelkov, kateri krog in krog slovijo, in ktere v daljne kraje pošiljamo in nam veliko tavžentov vsako leto v deželo doneso!« A k temu je zopet kritično pristavil: »Pri vsem tem je pa pri nas vender še veliko rokodelstev, ki so še zlo pomanjkljivi, družih pa še clo ne poznamo.«¹³⁷

Janez Bleiweis je menil, da je obrtna razstava javno pokazala in potrdila, da so

družih mašin viditi. V Reduti so pa bile 4 shrambe. V eni so bile lesene mašine, usnje in usnjato blago, v drugi mizarški izdelki in muzično orodje, v tretji in četrti pa mnogoverstno blago prav očitno (javno, op. a.) in umetno razstavljeno.« – *Kmetijske in rokodelske novice*, 9. 10. 1844.

134 *Verzeichniss, Ausstellungs=Ordnung* na prvih dveh straneh. Gl. tudi Kundmachung (Najavo razstave), v: *Intelligenz=Blatt zur Laibacher Zeitung*, 31. 8., 3. 9. in 5. 9. 1844.

135 *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 9. 1844.

136 Prav tam, 16. 10. 1844.

137 Prav tam, 9. 10. 1844.

Cesar Ferdinand si ogleduje razstavne predmete v Reduti

(Denkbuch der Anwesenheit Ihrer k. k. Majestäten Ferdinand I. und Maria Anna in Krain und Kärnten im September 1844, Narodni muzej Slovenije, Grafični kabinet)

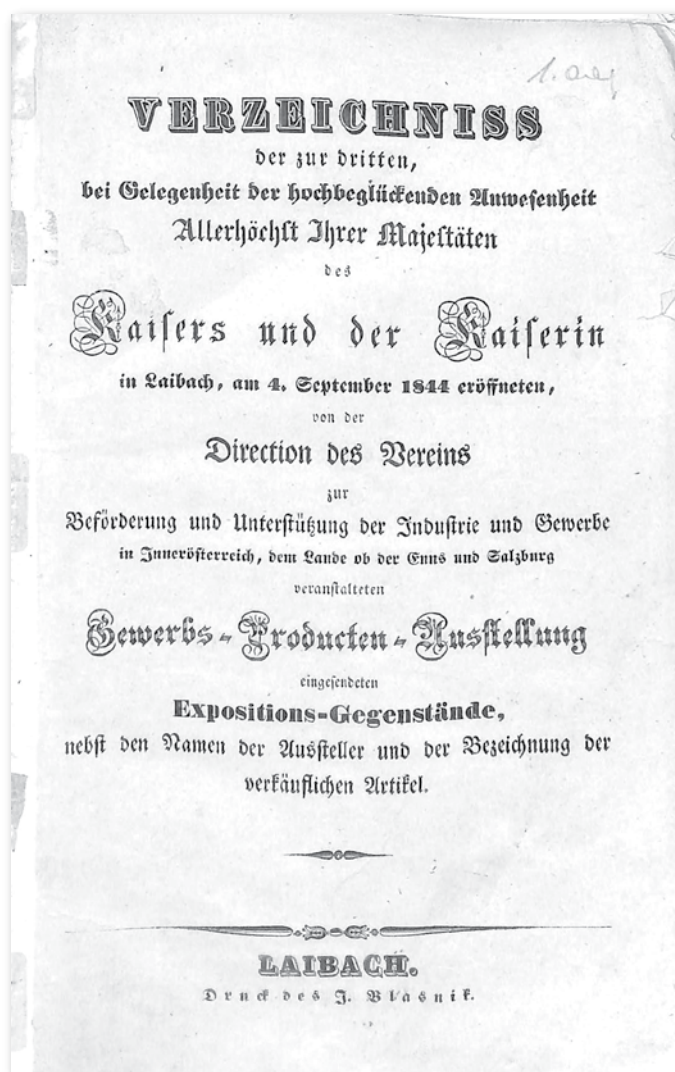
take razstave najboljše sredstvo za prepoznavnost kakovostnih obrtnih izdelkov. Zapisal je:

»Nobeden semenj ne zamore, če še tako dolgo terpi [traja], take razstave nadomestiti, kjer je vsaka, nej bo še tako majhna reč, od toliko ljudi ogledovana bila. Naša razstava je 18 dni terpela in ker je vsaki dan 5 do 6 sto ogledovavcov imela, jih je skupaj nar manj 10 tavžent bilo, ki so jo celi čas obiskovali. 4 tavžent 2 sto in petdeset posameznih izdelkov smo v ti razstavi vidili, ki so jih 2 sto in osemdeset mojstrov va - njo poslali. 195 jih je bilo iz Kranjskiga, 31 iz Koroškiga, 28 iz Štajerskiga, 20 iz gorniga in 5 iz spodniga Estrajha, 1 pa iz Gorice. Kar število posameznih izdelkov vtiče, je bila ljubljanska razstava močnejši, kakor poprešna v Celovcu in Gradcu.«¹³⁸

Za razliko od preveč vzhičenega urednika *Novic* je vodstvo *Društva za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti* v svojem glasilu *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe=Blatt* razstavo ocenilo za »zadovoljivo« in ni skrivalo razočaranja, da so na njej izstopali razstavljalci iz dežele Kranjske (od 195 jih je bilo 88 iz Ljubljane) in da so se je nekatere društvene dežele (*Vereinsländer*) udeležile s tako skromnim številom razstavljalcev. Med vzroki za nizko udeležbo nekaterih dežel so izpostavili oddaljenost, podjetnike pa naj bi od sodelovanja na razstavi odvrnila tudi »bližina splošne velike industrijske razstave v glavnem mestu cesarstva«.¹³⁹

¹³⁸ Prav tam.

¹³⁹ *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe=Blatt*, 11. 9. 1844. Tudi predstavnik ljubljanske delegacije za vojvodino Kranjsko g. Samassa je na šestem splošnem zborovanju društva 17. 10. 1844 menil, da je razstava prinesla »zelo zadovoljiv rezultat«. Sosednjim deželam je izrekel zahvalo za

Seznam razstavljenih predmetov z imeni razstavljavcev
in oznako artiklov za prodajo

(Verzeichniss, naslovnica kataloga, hrani Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije)

Navkljub mnenju, da je razstava zgolj »zadovoljiva«, pa je društvo vendarle pohvalilo, »da se glede na kakovost povsod kaže očiten napredek, da so se pojavile marsikateri nove obetavne industrijske panoge in da se je sploh pokazalo

sodelovanje in poudaril, da je bilo prodanih veliko razstavljenih izdelkov v skupni vrednosti več kot 3000 goldinarjev. – *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe-Blatt*, 30. 10. 1844.

tako dejavno in patriotično sodelovanje pri pripravi razstave, da moramo vse prikazano imeti za polnopravno zagotovilo razveseljive prihodnosti.¹⁴⁰

Notranjeavstrijski list za industrijo in obrt je nato sistematično našteval razstavljene predmete. Najprej je poudaril, da je bila na razstavi sijajno zastopana »odlična in svetovno znana notranjeavstrijska rudarsko-železarska industrija«. Razstavljene so bili kameni, glineni in stekleni izdelki,¹⁴¹ izdelki iz lesa, slame in sorodnih materialov, pa preje, prediva, tkanine in podobno.¹⁴² Zanimivi so bili izdelki iz živalskih materialov, pa razstavljen papir, izdelki knjigovezov in tiskarjev ter litografije.¹⁴³ Končno so bili razstavljene še stroji, modeli, ure, instrumenti, pa izdelki iz mešanih materialov, kot so npr. dežniki in sončniki.¹⁴⁴

Obiskovalci, ki so se drenjali ob javno razstavljenih rečeh, so res imeli kaj videti. Na ogled so postavili puške, pištole, pasti za podgane, zvonove, sekire, »žeblice vsake sorte«, kose, žage, lopate, nože, sablje in »žico (drat) od nar debelje do nar tankejši sorte«. Razstavo so poživiljale umetne rože, pisane nogavice, rokavice in čepice, kožuhi, »lično farbandi višnjevih pavolniki [Cottone, torej bombažne tkanine]«, pa umetelno narejeni čevlji, torbice, »usnje, lepih farb in nizke cene« in »prav lepe omikavnice (kertače) za volno«. S kakovostnim papirjem sta se predstavili papirnici Goričane pri Medvodah in Vevče. Zlasti slednja se je po Bleiweisovemu mnenju »z mnogoverstnim papirjem, ki ga na mašinah izdeluje, prav dobro obnesla; nje papir je dobrija jedra in lepe farbe in nižejši cene, kakor vsih drugih enakih papirnic«. Ljudje so lahko občudovali čudovite mize, svete podobe, »glasovite« idrijske čipke, pa »volnate sage (Teppiche)«, ki so »v resnici zalo blago« in bi si »marsikateri želel, kaj taciga v svoji stanici [stanovanju] imeti«.¹⁴⁵

V paradi izdelkov je bila po Bleiweisovemu mnenju morda preskromno zastopana tudi v tujini dobro poznana suha roba iz Ribnice, Sodražice in Dolenje vasi.¹⁴⁶ Pohvaljeni so bili kranjski slamniki, ki »imajo že davnej dobro ime tudi po ptujih deželah«. Izstopali so zlasti tisti, »kterih nam je A. Jelenc iz Ihana v razstavo poslal«.¹⁴⁷ »Med nar lepši blago razstave« so se prištevala tudi »žimnate sita in drugi žimnati izdelki iz fabrike A. Globočnika v Stražišu«.¹⁴⁸ Bleiweis je menil, da ni bilo nič čudnega, da je proizvajalec zanje prejel srebrno odlikovanje, ter nadaljeval: »Že davnej tudi Lokerjeve sita iz Kranja po ptujih deželah krog in krog slovijo, posebno zavoljo lepe in žive farbe; zato je tudi ta fabrika že na Dunaju

140 *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe-Blatt*, 11., 14. in 18. 9. 1844.

141 Prav tam, 18. 9. 1844.

142 Prav tam, 25. 9. 1844.

143 Prav tam, 28. 9. 1844.

144 Prav tam, 2. 10. 1844.

145 *Kmetijske in rokodelske novice*, 16. 10., 23. 10., 30. 10., 6. 11., 13. 11., 11. 12., 25. 12. 1844.

146 Prav tam, 23. 10. 1844.

147 Prav tam, 6. 11. 1844.

148 Več o žimnatih sitih gl. Dular, Žimnata sita.

in v Celovcu sreberne svetinje [medalje] dobila.«¹⁴⁹ Bleiweis je kot poznavalec razmer poudaril, da fabrikanti sit iz Kranja in okolice preživljajo veliko ljudi, »da veliko družin nima družiga zaslužka, kakor od statev«.¹⁵⁰

Urednik *Novic* pa ni skrival razočaranja nad tem, da »so suknarske fabrike na Gorenjskim prav zelo opešale«. ¹⁵¹ Javno razstavljenih je bilo namreč samo šest

149 *Kmetijske in rokodelske novice*, 6. 11. 1844.

150 Prav tam.

151 Prav tam, 20. 11. 1844.

kosov sukna Janeza Resmana, suknarja iz Zgoš. Bleiweis je pripomnil, da se Resmanova fabrika med vsemi na Gorenjskem

»še nar bolj derži in na leto okoli tavžent kosov sukna izdela, kteriga cena je za vatel od 45 krajcarjev do 2 goldinarjev. Volno za bolj žlahtne sukna na mašinah predejo, za slabši robo jo pa drugi delavci pripravljajo. Okoli 80 ljudi ima sedaj delo v ti fabriki, ktera se je že v letu 1795 pričela in takrat na kupe dela imela, ko še niso na Českim, Marskim in Šlezskim sukna z mašinami delali. Glejte, kako so se časi spreobrnili! Samo ta fabrika se še na dobrih nogah derži, zakaj nje prvi lastnik Anton, Janezov oče, je veliko let po ptujih krajih hodil, razne suknarske fabrike ogledoval in si jih po teh svojo lastno fabriko napravil. Tudi sedanjimu lastniku hvala gre, de z časam naprej hiti, kolikor je mogoče.«¹⁵²

Javna razstava raznovrstnih rokodelskih in industrijskih izdelkov je med gledalci vzbujala različne vtise. Ljudje so lahko ocenjevali kakovost, koristnost, dekorativnost, estetsko vrednost razstavljenih predmetov. O slednjem nas prepričajo atributi kot lep, čeden, zal, ličen in podobno. Obiskovalci so se lahko seznanjali z uporabnostjo izdelkov ali pa so radovedno iskali odgovore na vprašanja, kako naj bi se z njimi sploh ravnalo ali kako delujejo. Izdelke iste branže so lahko preizkušali in primerjali. Ne nazadnje so bili soočeni tudi z aktualnimi proizvodi, ki so bili potrebni na primer za izgradnjo revolucionarne prometne novotarije – železnice: »Fužina iz Ošberga [Wolfsberga] na Koroškem nam je razne izdelke za železno cesto v razstavo dala, kteri so bili v resnici zlate svetinje [medalje] vredni.«¹⁵³

Večina razstavljenih reči je bila deležna pohvalnih in laskavih ocen. Bleiweis je denimo pel slavo lepoti zrcal, ki jih je razstavila tovarna pri sv. Vincencu na Koroškem in za katera je prejela zlato odlikovanje: »Le en glas je bil, de so bile zerkala (špegli) Vincenške fabrike iz Koroškiga nar imenitniši izdelki naše razstave.«¹⁵⁴ Pohvalil je tudi druge izdelke: »Ni ga mende lepšiga sukna na svetu, kakor ga žlahtna brata Moro, fabrikanta v Celovcu, izdelujeta. Zato pa tudi že davnej slovi po domačiji in po ptujim. – Med nar lepši reči razstave so sodniki izdelke V. Volheima, ključarja iz Ljubljane, razsodili, namreč: malin [mlin] za kofe mleti, z kterim se da na enkrat pol centa kofeta zmleti. [...] And. Vitenc v Ljubljani je za klavirje sreberno svetinjo dobil.«¹⁵⁵

A nekaterim rokodelcem je urednik *Novic* vendarle namenil kakšno pikro in jih grajal. Ljubljanski barvarki Mariji Apel tako o njenem barvanem blagu ni imel

¹⁵² Prav tam.

¹⁵³ Prav tam, 27. 11. 1844.

¹⁵⁴ Prav tam, 20. 11. 1844.

¹⁵⁵ Prav tam, 11. 12. 1844.

povedati nič posebnega.¹⁵⁶ Prav tako ni bil navdušen nad žebli fužinarja Jožefa Globočnika iz Železnikov ali pa nad cerkvenimi »špicami« (čipkami), ki jih je odločno premalo poslala na ogled Frančiška Wrempin iz Idrije.¹⁵⁷ V opisu obrtne razstave je moč prebrati tudi sledeče: »Sodniki obertniške razstave so od Ferd. Malyhofskitovih malih orgelj tole sodili: omara od orgelj je bila lično izdelana, orglje pa niso tako pele, kakor bi jih bili radi slišali.«¹⁵⁸

Novice so se, kot smo opazili, v predstavitvi obrtne razstave slovenskim bralcem pri iskanju ustreznih domačih izrazov pogosto znašle v zadregi. A Bleiweisov opis smo izbrali namenoma, saj gre za dragoceno pričevanje poznavalca in sodobnika, čeprav bi bilo mnogo lažje opisovati razstavo na podlagi poročil v graškem notranjeavstrijskem listu za industrijo in obrt, še primerneje pa bi bilo, če bi se oprli kar na sam razstavni katalog oziroma seznam razstavljenih eksponatov, ki je bil obiskovalcem na voljo za 6 krajcarjev. Seveda je povsem razumljivo, da se je na omenjene opise oziroma seznam v svojem poročanju in opisovanju v slovenščini naslanjal tudi Bleiweis.

Za ilustracijo, kaj prinaša seznam razstavljalcev in razstavljenih eksponatov, povejmo, da v njem pod številko 37 najdemo edinega razstavljalca iz Gorice, lastnika svilarne Franza Jucha, ki je razstavljal in tudi prodajal kos karminsko rdečega svilenega damasta. Pod številko 38 mu je sledil Joseph Pobeheim, puškar iz Borovelj, ki je med drugim razstavljal dvocevke, angleške pištole in tako dalje.¹⁵⁹ Zanimiv je tudi ljubljanski izdelovalec kirurških inštrumentov in nožar Nikolaus Hoffman pod številko 127, ki je razstavil kar 70 različnih vrst nožev.¹⁶⁰ Hoffmann je konec septembra 1844 v oglasu še enkrat opozoril na svoj širok nabor izdelkov, ki jih je javno razstavil na obrtni razstavi ter se zahvalil strankam za zaupanje in se še naprej priporočal z nizkimi cenami svojih izdelkov. Naštel je natančno in umetelno izdelan in lep žepni nož, nož na vzmet, nož za prižiganje ognja (Feuerstahlmesser),

»na povsem nov način narejene lovske in vrtne nože, kot tudi lovske nožiče z ročaji iz jelenovega rogovja [Hirschknicker], dalje krojaške škarje za urezovanje vseh vrst, od velikih do najmanjših, in razne druge škarje in škarjice, trsne škarje, pa britve in povsem nov jermen za brušenje, ki si ga je sam zamislil, in tudi nekaj običajnih kirurških in živinozdravniških inštrumentov«.¹⁶¹

Ljubljanski nožar je za razstavljene nože, škarje in kirurško orodje prejel bronasto medaljo.¹⁶²

¹⁵⁶ Prav tam, 13. 11. 1844.

¹⁵⁷ Prav tam, 20. 11. 1844.

¹⁵⁸ Prav tam, 4. 12. 1844.

¹⁵⁹ *Verzeichniss*, str. 4.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 13.

¹⁶¹ *Intelligenz=Blatt zur Laibacher Zeitung*, 28. 9. 1844.

¹⁶² *Kmetijske in rokodelske novice*, 6. 11. 1844.

Vodstvo Društva za pospeševanje in podpiranje notranjeavstrijske industrije in obrti v Gradcu se je na seji dne 17. oktobra 1844 zahvalilo vsem razstavljavcem. S svojimi izdelki naj bi namreč povzdignili dobro ime »domače obrtnije«. Zahvalilo se je tudi deželnim stanovom, da so brezplačno odstopili prelepe prostore v Reduti, še posebno pa vodji obrtne razstave Leopoldu baronu von Lichtenbergu in njegovemu namestniku, ljubljanskemu županu Janezu Nepomuku Hradeckemu. Zahvalo so izrekli tudi ljubljanskim trgovcem, ki so razstavne predmete sprejemali, jih postavili na ogled, po zaprtju razstave pa zopet pošiljali nazaj razstavljavcem.¹⁶³ Posebno zadovoljstvo z njihovim prizadevnim delom je izrazil nadvojvoda Janez. Vodstvo obrtniškega društva se je končno zahvalilo tudi vsem tistim meščanom, ki so prostovoljno celih 18 dni varovali razstavljeno blago.¹⁶⁴

Društvo je tovarnarjem, fužinarjem in rokodelcem, ki so bili najzaslužnejši za uspeh ljubljanske obrtne razstave, podelilo 6 zlatih, 14 srebrnih in 24 bronastih medalj ter 51 diplom. Seznam odlikovanih in pohvaljenih razstavljavcev so *Novice* objavile v začetku novembra 1844. Objavljena so bila tudi imena tistih zaslužnih tovarnarjev, fužinarjev in rokodelcev, ki so prejeli zlate, srebrne ali bronaste medalje oziroma diplome že na predhodnih razstavah v Celovcu in v Gradcu in jih je društvo ob ljubljanski razstavi zopet potrdilo.¹⁶⁵

RAZSTAVE KOT NAJODLIČNEJŠE PRIREDITVE 19. STOLETJA

Gospodarski zgodovinar Ivan Slokar je v svojem neprecenljivem delu o avstrijski industriji v času cesarja Franca I. izpostavil, da je

»najpomembnejše sredstvo za pospešeno prodajo industrijskih proizvodov njihova čim večja popularizacija. Več kot imajo trgovci in potrošniki priložnosti, da se neposredno seznanijo z izdelki domače industrije in spoznajo njihovo kvaliteto in cene, zlasti v primerjavi s tujimi izdelki, tem večja bo po eni strani prodaja tistih tovarn, ki izdelujejo dobre in cene vredne izdelke, po drugi strani pa bo večja tudi tekmovalnost med podjetniki, da na trg dostavijo čim boljše proizvode po najnižjih cenah. Ko se bo enkrat v državi zasedrilo spoznanje o zmogljivosti domače industrije, bodo izginili tudi mnogokrat na psihološke momente nanašajoči se predsodki v korist tujega blaga.«¹⁶⁶

163 Zaslužni trgovci za uspeh razstave so bili: Josef Aichholzer, Johann Baumgarten, Julian Fichtenau, Josef Karinger, Josef Pleiweis, Franz Souvan in Janez Nepomuk Zupančič.

164 *Kmetijske in rokodelske novice*, 6. 11. 1844.

165 Gl. Delitva svetin in pohvalnih pisem za obrtniško razstavo v Ljubljani 1844 v *Kmetijske in rokodelske novice*, 6. 11. 1844. Seznam prejemnikov medalj in diplom je objavil tudi v *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe-Blatt*, 20. 11., 23. 11. in 27. 11. 1844.

166 Slokar, *Geschichte der österreichischen Industrie*, str. 225.

Industrijske razstave so po Slokarju

»najodličnejše prireditve, da zainteresiranim predočijo izdelke vseh ali vsaj večine pomembnejših tovarn in obrtnih podjetij neke pokrajine ali celotne države, da z javnimi priznanji in odličji vzpodbudijo tovarnarje, da uporabijo vse svoje moči in izpopolnijo produkte ter tako dvignejo nivo industrije, s ceremonialnim razkazovanjem in sporočanjem pa povečajo blišč domače industrije ter predstavijo njen pomen vsem drugim stanovom.«¹⁶⁷

Koncept prirejanja obrtnih razstav prve polovice 19. stoletja se je, kot rečeno, razvil v Franciji, na omenjeni nacionalni razstavi v Parizu 1798. Uwe Beckmann, ki je raziskal obrtne razstave v zahodni Evropi pred letom 1851, jih je takole definiral:

»Obrtne razstave so služile prezentaciji rokodelskih, obrtnih in industrijskih izdelkov nekega natančno omejenega ozemlja pred široko, neomejeno publiko. Ekspoziti niso bili kupljeni od prirediteljev, temveč so jih udeleženci prostovoljno dali na razpolago in jih na kraju prireditve podvrgli ocenjevanju žirije, ki je javno objavila rezultate. Prireditelji so si prizadevali za pospeševanje obrti, prireditve pa naj bi se ponavljale v rednih presledkih.«¹⁶⁸

Za organizirane razstave so bile značilne nazorne predstavitve blaga, predmetov in izdelkov, na katere so opozarjali v vzorčnih zbirkah in jih razprostirali v vzorčnih kovčkih. Poleg tehnično-industrijskih so razstave prve polovice 19. stoletja spremljale tudi družbeno-ceremonialne funkcije, na primer plesi in vojaške parade z godbo. Slovesno ozadje razstav so tvorile priljubljene nočne razsvetljave. Poleg podeljevanja odlikovanj so po francoskem vzoru pred odprtjem razstave izdali tudi uradni katalog, ki je vseboval pravila za obisk razstave, seznam vseh razstavljalcev in kratke navedbe eksponatov. »Odlikovanja s strani žirije so kot stopnjevanje prestiža predstavljala enormno vzpodbudo za razstavljalce, ker so povratno pomembno učinkovala tudi na samo podjetje.«¹⁶⁹

Razstave so »primarno konstruirale resničnost preko svoje materialnosti in inscenacije« in njihovi pobudniki so v njih videli »pomembne instrumente za napredek industrijskega razvoja«. ¹⁷⁰ Od 30. let 19. stoletja naprej so na mesto državnih oblastnih organov okrepjeno stopala obrtna društva, gospodarska združenja in politehnična društva. Postopna menjava nosilnih skupin je prispevala k močnemu porastu števila razstav, ki so v vedno večji meri delovale kot forumi meščanske javnosti. »Razstave so še posebej služile elitam meščanstva po premoženju [Besitzbürgertum] kot oder za samopredstavitve in za pridobivanje ugleda.«¹⁷¹

¹⁶⁷ Prav tam, str. 226.

¹⁶⁸ Cit. po Gieger, *Die Londoner Weltausstellung*, str. 63.

¹⁶⁹ Prav tam, str. 64.

¹⁷⁰ Großbölting, »*Im Reich der Arbeit*«, str. 62–63.

¹⁷¹ Prav tam, str. 64.

Geneza moderne razstave je bila povezana z ločevanjem eksponatov od njihovega tradicionalnega sakralnega in gospodskega konteksta. Na področju tehnike in industrije so inovacije in naraščajoča integracija trga s sabo prinesle rastočo potrebo po javnosti, posebni popularizaciji in oglaševanju.

»Zgodnje industrijske razstave so bile ob tem tako javni prostori izmenjave in informacij kot tudi odri za primerjavo in konkurenco. [...] Obrtna društva, ki so se iztrgala iz gospodke in religiozne navezanosti, so postala nosilci razstav, kjer so se obrtno-pedagoška prizadevanja mešala z gospodarsko-političnimi iniciativami in s prizadevanjem za družbeni ugled. V javnosti tako društev kot tudi razstav so bile artikulirane potrebe in tendence, ki so presegle okvir gospodsko-korporativno organiziranega ‚starega sveta‘. S tem so bile razstave sinonim za spreminjanje gospodarskih praktik in načina ravnanja. Na njih so se gospodarsko področje in njegovi akterji izkazali kot samostojen in ciljni sektor, ki temelji na učinkovitosti in konkurenci.«¹⁷²

Uspeh medija razstave se je krepil v drugi polovici 19. stoletja. Razstave so se vedno bolj oddaljevale od obrtnih razstav, na katerih so bili v ospredju posamezni eksponati in posebni razstavni kosi. Razvile so se v industrijske razstave, ki so svoje izdelke razkazovale predvsem potencialnim potrošnikom in niso več dajale prednosti poslovnim partnerjem in tekmečem.

»Sprememba funkcije je prišla do izraza v spremenjeni izbiri krajev razstave: poleg glavnih mest, v katerih so si prireditelji zaradi njihovih reprezentativnih možnosti najprej obetali dobiček in od katerih je marsikatero zaradi svoje posebne infrastrukture ostalo še naprej atraktivno, so od šestdesetih in sedemdesetih let naprej kot mesta za razstavo izbirali tudi pomembna trgovska in obrtna središča.«¹⁷³

PRIMER SAMASSA

Umetelni ljubljanski zvonar Anton Samassa, »ki je upravičeno zaslovel ne samo v provincialnem glavnem mestu, temveč tudi na Kranjskem in celo v sosednjih deželah, torej na Koroškem in Štajerskem«, ¹⁷⁴ je na ljubljanski razstavi leta 1844 »zaradi tehnične dovršenosti razstavljenih bronastih livarskih izdelkov nove vrste in zelo razširjenega poslovanja« ¹⁷⁵ prejel srebrno medaljo z diplomom. Razstavil

¹⁷² Prav tam, str. 168–169.

¹⁷³ Prav tam, str. 170.

¹⁷⁴ Iz obrazložitve, ko je Anton Samassa prejel zlato častno medaljo za meščanske zasluge na področju dobrotelnosti. – *Illyrisches Blatt*, 12. 12. 1844.

¹⁷⁵ *Innerösterreichisches Industrie- und Gewerbe-Blatt*, 20. 11. 1844.

Ex- pos. Nr.	Name, Aufenthaltsort und Gewerbs-Etablissement des Exponenten	Verlauf-Nr. der Stücke	Benennung der einzelnen Expositions-gegenstände	Verkäuf. Stücke
185	Matthäus Schreiner, Gürtler, Bronze- u. Sil- berarbeiter in Laibach.	3386 bis 3388	Kirchengeräthe und Altar- Leuchter.	verk.
186	Johann Nep. Horak, bürg. Handschuh-Fabrikant in Laibach.	3389 bis 3467	Handschuhe, Hosenträger- u. Handschuhmacher-Arbeiten.	dto.
187	Daniel di Centa, Han- delsmann in Laibach.	3468	Modell für Breter- und Fournier-Sägen.	—
188	Johann König, bürgel. Tischlermeister in Gräg.	3469	Ein Salontisch aus Nussholz, mit geschnittenen Thern-Ver- zierungen.	verk.
189	Peter Simonetti, Gold- und Silberarbeiter in Lai- bach.	3470 bis 3472	Zwei Zuckervasen und ein Strickkörbchen aus Silber.	dto.
190	Vincenz Pollak, Lederer- meister in Neumarkt.	3473 bis 3492	Verschiedene Sorten gegär- ten Leders.	—
191	Anton Furmann, k. k. Bau- direktions-Kanzlei-Prakti- kant in Laibach.	3493	Ein Schriften-Quodlibet un- ter Glas in Rahmen.	verk.
192	Anton Samassa, Glocken- gießer in Laibach.	3494 bis 3496	Eine Wurstpresse, eine dreiseitige Wechsellpipe zu einer Feuerspritze, eine Lunette zu einer Dreh- bank.	dto.
193	Mosia Rusheim in Kla- genfurt.	3497	Ein Kistchen mit roher, und gefärbt. titirter Seide.	—
194	Mina Achazel, in Klagen- furt.	3498 bis 3501	Französische Rahmen-Stricke- reien.	—
195	Valentin Fleiweiß Sohn, Handelsmann und Kegelfabrikant in Krain- burg.	3505 bis 3512	Verschiedene, gestreifte und quadrillirte Wollentogen.	verk.

Zvonar Anton Samassa je v seznamu razstavljalcev naveden pod številko 192, njegovi razstavljeni predmeti pa so bili označeni s številkami 3494, 3495 in 3496

(Verzeichniss, str. 19.)

je stiskalnico za klobase po lastni zamisli, tristransko menjalno pipo za gasilsko brizgalno in luneto za stružnico.¹⁷⁶ *Illyrisches Blatt* je zapisal, da se »na videz preprosta luneta še posebej odlikuje z visoko čistostjo in preciznostjo.«¹⁷⁷ Podjetje

176 Verzeichniss, str. 19.

177 *Illyrisches Blatt*, 19. 9. 1844.

Samassa je bilo s strani *Društva za pospeševanje in podpiranje notranjeavstrijske industrije* sicer nagrajeno že na prvi razstavi v Celovcu leta 1838, kjer je prejelo bronasto medaljo »zaradi sijajnih medeninastih izdelkov in pomenljivega obsega proizvodnje«. ¹⁷⁸

Uspešno ljubljansko podjetje se je pod vodstvom Antona Samasse, po letu 1866 pa njegovega sina Alberta, pogosto pojavljalo tudi na razstavah druge polovice 19. stoletja, v dobi veličastnih svetovnih razstav, ki jih zaradi njihove atraktivnosti in spektakularnosti lahko imamo za »vodilni medij 19. stoletja«. ¹⁷⁹ Firma Samassa je bila za svoje dosežke nagrajena že na svetovni razstavi v Parizu 1855. ¹⁸⁰ S sodelovanjem na teh »institucijah prikazovanja«, ¹⁸¹ na katerih se je slavil napredek tehnike in komunikacij, strojev, znanosti in novih odkritij ter se je internacionalizirala prosta trgovina, je imelo ljubljansko podjetje koristi za nadaljnji razvoj in prepoznavnost podjetja. Velike svetovne razstave so namreč s svojimi specialnimi in fascinantnimi arhitekturnimi rešitvami ¹⁸² »služile predvsem za informacijo in so bile sredstvo medsebojne gospodarske tekme med narodi«. Bile so razstave, »na katerih so pokazali predmete, ki jih je lahko ocenjevala mednarodna žirija.« ¹⁸³ Za podjetnike so bile torej edinstvena priložnost za mednarodno afirmacijo podjetja.

Zlasti Albert Samassa si je že z obiskom svetovne razstave v Parizu 1855 in tudi na velikih potovanjih v Belgijo, Švico, Anglijo in Italijo nabiral bogate izkušnje in širil obzorje, kar je bilo zelo pomembno za nadaljnjo uspešnost podjetja. ¹⁸⁴ Veliko uspeha mu je prinesla svetovna razstava na Dunaju 1873, kjer je navdušil s štiriglasno ubranimi zvonovi »v Rotundi, ki so vsak dan oznanjali začetek in konec in ki so pod imenom ‚Zvonovi Rotunde‘ postali znani širom sveta«. ¹⁸⁵

Svetovne razstave, ki jih je nemški filozof in kulturni kritik Walter Benjamin nekoč označil za »božjepotne kraje fetišiziranega blaga«, ¹⁸⁶ seveda niso bile izredni dogodki samo za obiskovalce, ki so v svojem navdušenju in radovednosti nanje vezali velika pričakovanja. Tudi razstavljalci, med njimi smo kot primer izbrali

178 *Laibacher Zeitung*, 27. 12. 1838.

179 Großbölting, »*Im Reich der Arbeit*«, str. 23.

180 Samassa, *Festschrift zur Feier des 125-jährigen Bestandes*, str. 3; Samassa, *Festschrift zur Feier des 150-jährigen Bestandes*, str. 6.

181 Prim. König, *Der Schauwert der Dinge*, str. 12–19.

182 Nebeško cesarstvo čudovitega in predhodnica vseh nakupovalnih središč je bila gotovo Kristalna palača Josepha Paxtona, ki so jo občudovali na Great Exhibition of the Industries of all Nations, torej na prvi svetovni razstavi leta 1851 v Londonu in je služila kot vzorec za nešteto drugih steklenih in železnih zgradb 19. stoletja. Vplivala je tudi na obliko bistvenih spomenikov naslednjih svetovnih razstav in utemeljevala industrijsko moderno kot estetski fenomen. Podrobneje Nelle, *Künstliche Paradiese*, str. 183–185.

183 Beutler, *Weltausstellungen im 19. Jahrhundert*, str. V.

184 Samassa, *K zgodovini zvonarstva*, str. 177.

185 Prav tam.

186 Kretschmer, *Geschichte der Weltausstellungen*, str. 7.

podjetje Samassa, »so si od njih obetali gospodarske koristi, pridobitve prestiža in ne nazadnje razširitve strokovnega znanja zaradi razstavljenih konkurenčnih izdelkov.«¹⁸⁷ Moda tistega časa je podjetnike naravnost silila, da se udeležujejo razstav, če niso hoteli nazadovati. Firma Samassa je sodelovala na razstavah v Gradcu 1870, Trstu 1871, Dunaju 1873, Münchnu 1876, Parizu 1878, Gradcu 1880, Egru 1881, Trstu 1882, Rimu 1888, Dunaju 1890, Gradcu 1890 in v Zagrebu 1891 ter za razstavljene izdelke večinoma prejela prve nagrade.¹⁸⁸ Dober glas firme je v svet ponesel tudi Albertov naslednik Maks Samassa, ki sicer ni imel tako razvitega smisla za razstave kot njegov predhodnik, a se je z razstavo zvonov in cerkvenega orodja vendarle pojavil na svetovni lovski razstavi na Dunaju leta 1910 in v daljnem Buenos Airesu istega leta.¹⁸⁹

Primer Samassa lepo kaže, da je vzporedno z uspešnostjo razstav naraščal tudi interes po samoreprezentaciji podjetnikov. Razstave so bile še posebej atraktiven medij za novince v vrstah meščanstva po premožemju, za tiste, ki se še niso uspeli vključiti v obstoječe industrijske elite.

»Na njih so lahko povezali prikaz tehničnega in industrijskega napredka s samopredstavitvijo lastne socialne in statusne skupine. Medtem ko so bile zgodnje industrijske razstave še vključene v veljavni gospodarski, socialni in oblastni red, so se kasnejše razvile v javna mesta reprezentacije novih in nadvse disparatnih poklicnih in socialnih skupin industrialcev, obrtnikov in tovarnarjev.«¹⁹⁰

OD SKROMNIH DO FASCINANTNIH ŠTEVILK – UMESTITEV LJUBLJANSKE RAZSTAVE

Tako za ljubljansko kot tudi za številne druge razstave prve polovice 19. stoletja je bilo značilno, da so bile v primerjavi s kasnejšimi po svojem obsegu skromne. V Ljubljani se je glede na uradni katalog, ki je bil podobno kot drugod oblikovan po francoskem kriteriju, predstavilo 270 razstavljalcev, ki so skupaj razstavili 4238 eksponatov.¹⁹¹ Kot je ugotavljal Bleiweis, je razstavo v osemnajstih dneh obiskalo najmanj 10 000 ljudi. Obiskovalci so si podobno kot drugod lahko ogledali predvsem iznajdbe, vzorce in modele, novosti so konkurirale uveljavljenim predmetom. Preizkušeno, kot na primer furmanski krzneni plašč,¹⁹² je tekmovalo z aktualnimi železniškimi tiri in sestavnimi deli lokomotiv in vagonov.¹⁹³ Vmes

187 Prügel, *Die Welt als Vitrine*, str. 25.

188 Samassa, *Festschrift zur Feier des 150-jährigen Bestandes*, str. 7.

189 Samassa, *K zgodovini zvonarstva*, str. 178.

190 Großbölting, »*Im Reich der Arbeit*«, str. 170.

191 *Verzeichniss*, str. 26.

192 Prav tam, str. 4.

193 Prav tam, str. 16.

so se znašle tudi umetniške stvaritve kiparjev, slikarjev, litografov, denimo portreti graškega litografa Josepha Franza Kaiserja,¹⁹⁴ upodobitev šopka z vazo Ljubljančanke Amalijske Toman¹⁹⁵ ali leseni anatomskega kipeca človeka idrijskega kiparja Čeferina.¹⁹⁶ Razstavljeni so bili tudi pripomočki za risanje, kot na primer svinčniki vseh vrst tovarnarja svinčnikov iz Zgornje Avstrije Franza Paula Augustina.¹⁹⁷ Sladkosnednejše obiskovalce so mamile različne vrste čokolade ljubljanskega trgovca Florianja Maurerja ali pa kanditi, ki jih je ob rafiniranem sladkorju razstavila ljubljanska cesarskokraljeva privatna Sladkorna rafinerija.¹⁹⁸ Tiste, ki so se navduševali za napredek, pa je gotovo očaral teodolit s kompasom optika in mehanika iz Celovca Johanna Fanzoya sina, torej Fanzoya mlajšega.¹⁹⁹

Čeprav je bila po Bleiweisovem mnenju ljubljanska razstava obsežnejša in bolje obiskana kot prejšnji dve v Celovcu in Gradcu, pa je bila zanjo še vedno značilna maloštevilnost tako razstavljalcev kot obiskovalcev. Njena skromnost je bila primerljiva denimo s prvo razstavo pruskih obrtnih izdelkov, ki je po uvedbi obrtne svobode v Prusiji in carinskega reda iz leta 1818 ter odpravo pruskih notranjih carin leta 1822 šest tednov potekala v hiši obrti v Berlinu in je v smislu pospeševanja obrti razočarala.²⁰⁰ Približno 180 razstavljalcev je predstavilo pičlih tisoč predmetov, prodali pa so 9514 vstopnic, kar je pomenilo približno 200 obiskovalcev in obiskovalk dnevno. A pri šesturnem odpiralnem času med 10. in 16. uro je bila to vendarle opazna številka. Pomembnejša je bila nato šele tretja razstava v Berlinu (druga je bila leta 1827), na kateri je sodelovalo 1913 razstavljalcev.²⁰¹

Povsem drugačne, naravnost fascinantne številke, pa so bile značilne za drugo fazo razstavljanja, torej za drugo polovico 19. stoletja, dobo velikih svetovnih razstav. Že na prvo svetovno razstavo v Londonu leta 1851 je prišlo več kot šest milijonov obiskovalcev. A celo ta, za nek dogodek 19. stoletja nenavadno velika številka, je bila večkratno presežena na pariški razstavi leta 1900, ko so našteali več kot 50 milijonov obiskovalcev. V Londonu je prejelo odličje več kot 5300, v Parizu pa že več kot 40 000 razstavljalcev. Te številke dajejo vtis o razsežnosti teh velikih prireditev, ki so se dogajale v drugi polovici 19. stoletja v glavnih mestih in industrijskih centrih zahodne Evrope in Severne Amerike²⁰² in govorijo v prid njihovi atraktivnosti in spektakularnosti.

194 Prav tam, str. 5.

195 Prav tam, str. 25.

196 Prav tam, str. 7.

197 Prav tam, str. 9.

198 Prav tam, str. 24–25.

199 Prav tam, str. 26.

200 König, *Konsumkultur*, str. 163.

201 Prav tam, str. 163–164.

202 Prim. Prügel, *Die Welt als Vitrine*, str. 19; Wyss, *Bilder von der Globalisierung*, str. 184.

SKLEP

Zaključimo lahko, da so bile razstave projekti,

»ki so se izhajajoč iz idejnih in gospodarskih stališč neposredno obračali na publiko. [...] Z gospodarskim namenom pridobivanja kupcev pa so razstave predstavile oziroma razkazovale izdelke tako, da so tako kot veleblagovnice vpeljale pregledovanje in primerjanje blaga brez obveznosti za nakup. Zato jih je Werner Sombart označil za ‚modernizirane sejme‘.«²⁰³

Obiskovalec se je lahko na razstavah torej hitro in nadrobno informiral in se sam odločal, ali bo določeno reč kupil ali pa jo zna bolje narediti sam.

Z razmahom novih medijev in množične proizvodnje so se v 19. stoletju preoblikovale navade zaznavanja in ljudje so se navadili novih načinov gledanja. K novim medijem predstavljanja reči je od srede 19. stoletja naprej prispevalo postopno naraščanje števila splošnih in posebnih, nacionalnih in mednarodnih razstav. Njihovo število je nato v 20. stoletju s krepitvijo potrošniške družbe hitro raslo. Prirejanje razstav je predstavljalo sečišče okusa in pedagoškega momenta vzgoje in je služilo kot motor in motiv urjenja v kulturi potrošnje. Razstave so bile skratka »sporočevalne in posredniške agencije kulturnih predstav, ciljev in norm«, ki jih tako upodablajo kot tudi izzovejo.²⁰⁴

V mladostnih časih potrošniške kulture na prelomu iz 19. v 20. stoletje »so se množili strategije in mediji fabrikacije opaznosti blaga in k temu spadata tudi razstavljanje in prikazovanje«.²⁰⁵ Ljubljanska obrtna razstava 1844 se v tem oziru gotovo uvršča med predhodnice modernih razstav kot »laboratorijev prikazovanja, katerih eksperimenti demonstriranja so javno razkazovali povezanost ekonomije in kulture«.²⁰⁶

203 König, *Konsumkultur*, str. 164.

204 Prim. prav tam, str. 160–161.

205 König, *Der Schauwert der Dinge*, str. 17.

206 Prav tam, str. 18.